

Investigating the Challenge between the Two Religious Obligations of "Maintaining kinship" and "leaving the Place of sin" With an Applied Ethical Approach

Somayeh Sadat Mousavi¹ * Mohammad Javad Fallah²

1. Ph.D. student, university of Islamic sciences, Qom, Iran.

2. Associate Professor, university of Islamic sciences, Qom, Iran.

DOI: 10.22034/NRR.2022.12923

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_12923.html

Corresponding Author:
Somayeh Sadat Mousavi

Email:
smhosna110@gmail.com

Received: 2022/08/12

Accepted: 2022/11/04

Available: 2022/12/08

Open Access

Keywords:

Ethical conflict,
Maintain kinship, Leaving
the place of sin,
Analyzing the Situation,
Detailing the Sentence.

ABSTRACT

The increasing prevalence of sin in partys is one of the major social problems in Muslim societies today. This problem is especially true for religious people when they encounter sin at the family party. Because kinship is so high in Iranian-Islamic culture, leaving the party is not easily possible and sometimes even leads to cut off relations. On the other hand, staying in the place of sin also has unfortunate consequences. In such a situation, the religious person as a moral agent faces a great challenge between maintaining kinship and leaving the place of sin. The present study seeks to provide a solution to get out of this moral challenge by analytical method. The results show that although both sides of the challenge have strong scientific and religious arguments, they are inefficient because they do not consider all aspects and general judgments. The proposed solution is to analyze the situation and detail the rule.

فصلنامه دین پژوهی و کارآمدی

بررسی چالش میان دو واجب دینی «حفظ صله رحم» و «ترک مجلس گناه» بارویکرد اخلاق کاربردی

_____ سمیه السادات موسوی^{۱*} محمدجواد فلاح^۲ _____

۱. دانشجوی دکتری، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

۲. دانشیار، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

DOI: 10.22034/NRR.2022.12923

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_12923.html

چکیده

رواج روزافزون گناه در مهمانی‌ها، امروزه یکی از مشکلات مهم اجتماعی در جوامع مسلمان است. این مشکل برای افراد متدین زمانی بیشتر رخ می‌نماید که با وقوع گناه در مجالس اقوام مواجه می‌شوند. از آنجا که پیوند خویشاوندی در فرهنگ ایرانی - اسلامی جایگاه بسیار بالایی دارد ترک مجلس، به راحتی امکان‌پذیر نیست و حتی گاهی منجر به قطع روابط خانوادگی می‌شود. از طرفی، ماندن در مجلس گناه نیز عواقب ناگواری دارد. در چنین موقعیتی فرد متدین به‌عنوان یک فاعل اخلاقی با چالش بزرگی بین حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه مواجه است. پژوهش حاضر در صدد است با روش تحلیلی، راه حلی جهت برون‌رفت از این چالش اخلاقی ارائه دهد. نتایج نشان می‌دهد هرچند هر یک از دو طرف چالش، ادله دینی و علمی محکمی دارند؛ اما به دلیل در نظر نگرفتن همه جوانب، و صدور حکم کلی، ناکارآمد هستند. راه حل پیشنهادی، تحلیل وضعیت و تفصیل حکم است.

نویسنده مسئول:

سمیه السادات موسوی

ایمیل:

smhosna110@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۹/۱۷

دسترسی آزاد

کلیدواژه‌ها:

تزام احکام اخلاقی، حفظ صله رحم، ترک مجلس گناه، تحلیل وضعیت، تفصیل حکم.

بیان مسأله

جامعه ایران یک جامعه مذهبی با اعتقادات شیعی است و افراد بسیاری خود را ملزم به اطاعت از دستورات شرع مقدس می‌دانند؛ با وجود این، به دلیل تهاجمات فرهنگی گسترده و کم‌کاری‌هایی که در گسترش فرهنگ اسلامی صورت می‌گیرد شاهد پایین آمدن برخی حساسیت‌های دینی و عادی شدن برخی گناهان در سطح جامعه هستیم. یکی از موقعیت‌هایی که این آسیب به وضوح نمایان می‌شود مجالس جشن و مهمانی‌ها است. به ویژه در سال‌های اخیر با توجه به نفوذ گسترده فرهنگ غرب در جامعه ایران، ارتکاب برخی گناهان، جزئی از برنامه‌های رایج مجالس و مهمانی‌ها شده است؛ برای مثال، پخش موسیقی حرام، رقص، اختلاط زن و مرد و پذیرایی با مشروبات الکلی از جمله گناهانی است که مجالس و مهمانی‌های زیادی به آنها دچار هستند.

با رصد موقعیت‌های افراد نسبت به برگزارکنندگان مجالس گناه، می‌توان چالش‌های اخلاقی را در قالب چند مسئله اصلی به تصویر کشید؛ از جمله:

فرض اول: مجلس مهمانی از طرف محل کار و با حمایت کارفرما برگزار شده است. مثلاً مهمانان خارجی دعوت شده‌اند و فرد، مسئولیت مهمی در تعامل با ایشان دارد. از طرفی، در مجلس، مشروبات الکلی جزو اقلام پذیرایی است. در این موقعیت، فاعل اخلاقی به عنوان یک مسلمان، موظف به ترک مجلس شراب است و از طرفی، نرفتن به مهمانی، موقعیت شغلی او را به خطر می‌اندازد.

فرض دوم: فرد از طرف دوستان خود به یک مهمانی دعوت می‌شود که یقین دارد در آن گناه رخ می‌دهد؛ در حالی که نرفتن او باعث از دست دادن دوستان یا سرخوردگی در میان آن‌ها می‌شود.

فرض سوم: فرد به مجلس گناهی دعوت می‌شود که از جانب همسایگان برگزار شده و نرفتن به آن باعث بروز مشکلاتی در محل زندگی و در میان همسایگان می‌شود.

فرض چهارم: وضعیتی که بیشترین احتمال وقوع را برای اغلب افراد دارد و از طرفی، بی‌توجهی به آن تبعات سنگینی در زندگی شخصی آنها بر جای می‌گذارد، برگزاری مجلس از طرف خویشاوندان است. در فرهنگ ایرانی شرکت در مجالس اقوام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و گاهی شانه خالی کردن از زیر بار آن، پیامدهایی در حد قطع روابط خانوادگی در پی خواهد داشت. علاوه بر آن که اسلام نیز تأکید شدیدی بر حفظ صله رحم دارد. هر یک از وضعیت‌های مطرح شده فوق، بیانگر یک چالش و دوراهی اخلاقی است که در مواجهه با مجلس گناه برای فرد ایجاد می‌شود. به این صورت که باید بین حفظ موقعیت خود نسبت به برگزارکنندگان مجلس و ترک مجلس گناه یکی را انتخاب کند. در این مقاله برآنیم تا از میان مسائل مطرح شده، به دلیل اهمیت و گستردگی روابط خانوادگی در جامعه ایران و سفارشات زیادی که اسلام به حفظ صله رحم دارد به بررسی چالشی پردازیم که هنگام برگزاری مجلس گناه توسط اقوام پیش می‌آید. باید توجه داشت هرچند در مورد این مسئله احکام و

استفتائات فقهی وجود دارد؛ اما در این مقاله برآنیم تا مسأله را از جنبه اخلاقی بررسی نماییم. بنابراین سوال اصلی آن است که وظیفه اخلاقی فرد در مواجهه با مجلس گناهی که از جانب اقوام برگزار می‌شود چیست؟ آیا باید از قطع روابط فامیلی، حتی به قیمت شرکت در مجلس گناه جلوگیری کند؟ یا این که باید از مجلس گناه به هر نحوی پرهیز کند؛ حتی اگر روابط خانوادگی از بین برود؟ در بررسی این چالش، سه دیدگاه قابل فرض است؛ اول، ترجیح حفظ صله رحم بر ترک مجلس گناه، دوم؛ ترجیح ترک مجلس گناه بر حفظ صله رحم و سوم، تحلیل وضعیت و ارائه راهکار متناسب با هر موقعیت.

رویکرد ما در مواجهه با مسئله حاضر، رویکرد اسلامی است؛ یعنی در بررسی جنبه‌های مختلف این مسئله، موازین اسلام را پیش فرض گرفته و به دنبال دستیابی به راه حل اخلاقی بر طبق دستورات دین هستیم. بررسی مسئله نیز با روش تحلیلی انجام می‌شود. فرض ما بر آن است که هر یک از جنبه‌های اخلاقی این چالش، یعنی حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه دارای الزامات شدید اخلاقی و شرعی هستند؛ ولی می‌توان به راه حلی دست یافت که بدون حذف کامل هیچ یک از آنها، حکم اخلاقی مناسب را به دست آورد.

مراد از صله رحم، ارتباط با خویشاوندان است. هر چند خویشاوندان در عرف جوامع انسانی، دایره‌ای وسیع‌تر از پیوندهای بیولوژیک دارد و خویشاوندی سببی و حتی آیینی و ساختگی را هم در بر می‌گیرد؛ (جکسون^۱، ۲۰۱۵: ۱۲) اما در این مقاله تعریف ما از خویشاوندان، بر اساس محدوده‌ای است که اسلام تعیین می‌کند. از دیدگاه اسلام، رحم و خویشاوندان، همان کسانی هستند که به واسطه قرابت و ارتباط فامیلی ارث می‌برند؛ یعنی، فرزندان و نوه‌ها هر چه پائین بیاید و والدین پدری و مادری هر چه بالا رود و عمه‌ها و عموها و خاله‌ها و دایی‌ها و فرزندان آنها و برادران و خواهران و فرزندان آنها. (خمینی (ره)، بی تا: ۳۲۶/۲) بنابراین، آنچه درباره صله رحم و احکام آن بیان می‌شود معطوف به خویشاوندان نسبی است.

مراد از مجلس گناه نیز در این مقاله، حضور جمعی از افراد در کنار هم و وقوع معصیت و نافرمانی خدا در میان ایشان است. در رساله‌های فقهی از این گونه مجالس به مجالس لهو و لعب یاد می‌شود و تشخیص تحقق آن با عرف متشرع و متدین است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹: ۲۳۱/۲؛ بهجت، ۱۳۸۶: ۴/۵۲۰)

پیشینه

در بررسی پیشینه، با دو دسته از منابع مواجه هستیم. یک دسته عبارتند از: آیات قرآن کریم و منابع روایی، فقهی و اخلاقی که به صورت کلی به مباحث صله رحم و مجالس گناه پرداخته‌اند و می‌توانند به عنوان پیشینه عام

پژوهش محسوب شوند و دسته دیگر، کتاب‌ها و مقالاتی که به جنبه‌هایی از مسئله پرداخته و پیشینه خاص آن را شکل می‌دهند.

در میان کتبی که به طور ویژه بر مسئله صلّه رحم تمرکز کرده‌اند می‌توان به این موارد اشاره کرد: کتاب «صلّه ارحام در اسلام»؛ محمود ارگانی حائری (۱۳۷۶)، کتاب «تحلیل اجتماعی از صلّه رحم»؛ حسین شرف‌الدین (۱۳۸۶)، کتاب «بررسی فقهی صلّه رحم و قطع آن»؛ سیدمحمدرضا واحدی (۱۳۹۲). رویکرد غالب در این منابع، پرداختن به اهمیت صلّه رحم و بیان آثار و فواید آن و تذکر در مورد عواقب سنگین قطع رحم است. آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته بررسی چالش‌هایی است که در روابط خویشاوندی ممکن است پیش آید.

از بین مقالات نیز مواردی یافت می‌شود که به مسائلی در حوزه صلّه رحم پرداخته‌اند؛ از جمله: مقاله «پرهیز شدید از گواهی دروغ و شرکت در مجلس گناه» اثر محمد محمدی اشتهاوردی (۱۳۷۹) و مقاله «آثار صلّه رحم از دیدگاه اسلام و روانشناسی و کاربردهای تربیتی آن» اثر دکتر باقر غباری بناب، دکتر علی‌نقی فقیهی و یدالله قاسمی‌پور (۱۳۸۶). در این مقالات نیز فقط به یک جنبه، یعنی یا حفظ صلّه رحم یا ترک مجلس گناه توجه شده و به چالش‌هایی که فاعل اخلاقی ممکن است در تراحم این دو روبرو شود اشاره‌ای نشده است. از طرفی رویکرد مقالات در بررسی صلّه رحم اغلب، روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و تربیتی است؛ ولی مقاله حاضر بنا دارد این مسئله را با رویکرد اخلاق کاربردی ارزیابی کند.

۱. دیدگاه اول: ترجیح حفظ صلّه رحم بر ترک مجلس گناه

در طرح مسئله بیان شد که یکی از دیدگاه‌های مفروض در تراحم بین حفظ صلّه رحم و ترک مجلس گناه، آن است که صلّه رحم به هر نحوی حفظ شود؛ حتی اگر مجبور به شرکت در مجلس گناه باشیم. در این قسمت برآنیم تا ادله این دیدگاه را تبیین و بررسی کنیم. از میان ادله مطرح برای دیدگاه اول، در ادامه به بررسی دو دلیل اصلی می‌پردازیم که عبارتند از: استدلال با رویکرد دینی و استدلال با رویکرد علمی.

۱-۱. استدلال با رویکرد دینی

این استدلال بیانگر آن است که بر اساس آموزه‌های دین، اعم از آیات، روایات و فتوای فقها، قطع رحم از گناهان کبیره و یکی از مصادیق زیر پا گذاشتن دستورات دین است. از آنجا که رفتار کردن بر خلاف دستورات دین از نظر اخلاق بندگی کار نادرستی است؛ پس قطع رحم اخلاقاً خطاست. بر اساس این نتیجه، در تعارض صلّه رحم با هر مسئله دیگری، از جمله شرکت در مجلس گناه، حفظ صلّه رحم اولویت دارد و در نهایت باید تصمیمی گرفت که منجر به قطع رحم نشود. صورت استدلال چنین است:

مقدمه اول: قطع روابط خویشاوندی، بر خلاف دستورات دین است.

مقدمه دوم: عمل کردن بر خلاف دستورات دین اخلاقاً خطاست.

نتیجه: قطع روابط خویشاوندی اخلاقاً خطاست.

توضیح استدلال

صله رحم از جمله موضوعاتی است که دیدگاه اسلام در خصوص آن، به صراحت در آیات و روایات منعکس شده است. با نگاه به آموزه‌های دین می‌توان حساسیت شرع مقدس را برای حفظ ارتباط خویشاوندی و نهی شدید از قطع آن به دست آورد. با توجه به اهمیت مسئله، در کتاب‌های روایی ابوابی به این موضوع اختصاص یافته است. برای مثال، در جلد دوم کتاب شریف الکافی، بابی به صله رحم اختصاص یافته که ۳۳ حدیث درباره روابط خویشاوندی در آن یافت می‌شود. در همان کتاب، بابی تحت عنوان «باب قطیعة الرحم» وجود دارد که به نقل هشت حدیث در مذمت قطع رحم و پیامدهای سنگین آن پرداخته است. همچنین، در جلد ۷۱ کتاب بحارالانوار در بابی که به صله رحم اختصاص یافته ۱۱۰ حدیث در اهمیت و فواید صله رحم و نهی از قطع رحم نقل شده است.

از میان انبوه آیات و روایاتی که نشان‌دهنده نهی شدید دین از قطع رحم است در ادامه به برخی موارد اشاره می‌شود. روایتی از امام سجاد علیه‌السلام نقل شده است که به فرزند بزرگوارش امام باقر علیه‌السلام فرمود: «پرهیز از همنشینی با قطع‌کننده رحم؛ زیرا در سه جای قرآن او را مورد لعنت یافتیم». سپس حضرت آیات محمد/۲۳ و ۲۲، رعد/۲۵ و بقره/۲۷ را تلاوت فرمود. (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۳۷۷/۲)

در روایتی از جهم بن حُمید نیز نقل شده است که از امام صادق علیه‌السلام پرسید: «کسانی با من قرابت رحمی دارند؛ ولی با من هم‌عقیده (در دین) نیستند؛ آیا برای ایشان حقی بر عهده من است؟» حضرت فرمود: «بلی! حق خویشاوندی را چیزی قطع نمی‌کند و اگر آنان بر دین تو باشند دو حق پیدا می‌کنند؛ یکی حق خویشاوندی و دیگری حق اسلام». (همان، ۱۵۷/۲) در این روایت به صراحت بیان شده است که حق خویشاوندی را چیزی قطع نمی‌کند.

در فتوای فقها نیز این تصریح به چشم می‌خورد. در ادامه، جهت رعایت اختصار به ذکر دو نمونه اکتفا می‌شود. در استفتائی از مجتهد فقید، آیت‌الله بهجت (ره)، آمده است: «در چه صورتی قطع رحم جایز است؟» ایشان در پاسخ فرموده است: «تا وقتی که مسلمان هستند، قطع به طور کلی جایز نیست». (بهجت، ۱۴۲۸ق: ۱۳۹/۴) ایشان در این حکم با قید مسلمان بودن خویشاوندان، قطع رحم را به صورت کلی حرام کرده‌اند. به این معنا که قطع رحم با خویشاوندان مسلمان به هیچ وجه جایز نیست؛ حتی اگر این اقوام، اهل گناه و معصیت باشند.

همچنین در فتوایی از مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) مشاهده می‌شود که ایشان به جایز نبودن قطع رحم، حتی با اقوام معصیت‌کار اشاره کرده است. از ایشان سوال شده که: «اگر یکی از اقوام انسان مبادرت به ارتکاب معصیت کند و نسبت به آن لابیالی باشد، تکلیف ما نسبت به رابطه با او چیست؟» ایشان در پاسخ فرموده است:

«اگر احتمال بدهید که ترک معاشرت با او موقتاً موجب خودداری او از ارتکاب معصیت می‌شود، به عنوان امر به معروف و نهی از منکر واجب است، و در غیر این صورت، قطع رحم جایز نیست». (خامنه‌ای، ۱۴۲۴ق: ۲۳۰) بیان ایشان دلالت دارد که حتی اگر خویشاوندان اهل معصیت باشند باز هم قطع رحم جایز نیست؛ مگر این که احتمال تأثیر برای ترک گناه وجود داشته باشد. پس، اگر احتمال تأثیر با قطع رحم وجود نداشت همچنان باید صله رحم با اقوام گناهکار حفظ شود.

با توجه به مجموع آن چه بیان شد، از آیات و روایات و فتوای فقها به دست می‌آید که قطع رحم با خویشاوندان مسلمان در هر شرایطی حرام است. از طرفی، بر اساس اخلاق بندگی، زیر پا گذاشتن دستورات الهی یک امر غیراخلاقی است. بنابراین، قطع رحم که توسط دین نهی شده است در هر شرایطی یک امر غیراخلاقی به شمار می‌رود. لازمه این استدلال آن است که از نظر اخلاقی در تعارض میان حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه، به دلیل اهمیت صله رحم بر اساس دلایلی که بیان شد، حفظ آن بر ترک مجلس گناه ترجیح یابد. بنابراین، طبق این دیدگاه اگر مجلس گناهی از سوی اقوام برگزار شد که ترک آن موجب قطع روابط خویشاوندی می‌شود نباید آن مجلس را ترک کرد.

۱-۲. استدلال با رویکرد علمی

در این استدلال، از طریق ادله جامعه‌شناختی و روان‌شناختی به دست می‌آید که قطع رحم به ضرر انسان است. بر اساس اخلاق فردی، اگر انسان کاری کند که به خود ضرر برساند عمل نادرستی انجام داده است. بنابراین، قطع رحم که از نظر علمی، ثابت شده به ضرر انسان است اخلاقاً خطأ و نادرست است. صورت استدلال چنین است:

مقدمه اول: قطع رحم از نظر علمی، به ضرر انسان است.

مقدمه دوم: انجام آنچه به ضرر انسان است اخلاقاً خطاست.

نتیجه: قطع رحم اخلاقاً خطاست.

توضیح استدلال

برخورداری از بهداشت و سلامت روان از ویژگی‌های انسان سالم بوده و برای دستیابی به آن اصول مختلفی مطرح است. در این میان، پژوهش‌های علمی به ویژه علم روان‌شناسی و جامعه‌شناسی با اطمینان اعلام می‌دارند که از عوامل مهمی که سبب ارتقاء سطح سلامت روانی و حتی جسمانی افراد در طول زندگی می‌شود برقراری روابط

صمیمانه با خویشاوندان و بهره‌مندی از محبت و حمایت آنها است. (ر.ک: درس‌لر^۱، ۱۹۸۵: ۳۹ - ۴۸؛ باساک^۲ و دیگران، ۲۰۰۲: ۳۹ - ۴۹؛ هال^۳، ۲۰۰۷: ۴ - ۳۰)

برون‌ریزی عاطفی و ابراز خود، از جمله راه‌های تسکین مشکلات روانی است و از بین نهادهای اجتماعی، این محیط خانواده است که فرد در آن می‌تواند به سادگی فشارها و عقده‌های وارده بر خود را ابراز نماید. برقراری روابط خویشاوندی باعث می‌شود افراد، خود را در شبکه وسیعی از حمایت اجتماعی ببینند و عواطف خود را نسبت به هم اظهار کنند. (دیماآتو، ۱۳۷۸: ترجمه موسوی اصل و همکاران: ۷۶۶)

برخی از آثار و کارکردهای صله رحم در تأمین نیازهای روان‌شناختی و اجتماعی اعضای خانواده و کارآمدی آن عبارتند از: (۱) تأمین نیاز به محبت، تعلق به گروه (خانواده گسترده)، بیان و ابراز خود، (۲) رعایت هنجارهای خانوادگی و اجتماعی و تسهیل‌کننده فرایند جامعه‌پذیری، (۳) دستیابی به حمایت اجتماعی خویشاوندان، آرامش روانی، امنیت خاطر و افزایش تعامل عاطفی، (۴) رفع فقر. (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸: ۱۵۷)

از آن چه بیان شد به دست آمد که بر اساس یافته‌های علمی، صله رحم آثار مفید قابل توجهی در بهبود زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد، تا حدی که نمی‌توان به راحتی از آن چشم پوشید. بنابراین، به هر نحوی باید از قطع رحم پرهیز کرد؛ چرا که علم آن را برای سلامت فرد و جامعه ضروری می‌داند. لازمه این مطلب آن است که در شرایط تعارض بین حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه، بنا به دلایلی که ذکر شد حفظ صله رحم ترجیح یابد.

۲. دیدگاه دوم: ترجیح ترک مجلس گناه بر حفظ صله رحم

دیدگاه دیگری که در تعارض میان حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه قابل فرض است؛ دیدگاهی است که بنا را بر ترجیح ترک مجلس گناه می‌گذارد. به این معنا که حضور در مجلس گناه به هیچ وجه نباید اتفاق بیفتد؛ حتی اگر منجر به قطع روابط خویشاوندی شود. برای این دیدگاه نیز همانند دیدگاه اول، استدلال‌هایی با رویکرد دینی و علمی مطرح است.

۲-۱. استدلال با رویکرد دینی

این استدلال با تکیه بر آیات و روایات و فتوای فقها بیان می‌دارد که در دین اسلام حضور در مجلس گناه به شدت مورد نهی است. از طرفی، بر اساس اخلاق بندگی باید از دستورات دین پیروی شود. بنابراین، حضور در مجلس گناه از نظر اخلاقی کار نادرستی است و باید از آن پرهیز کرد. نتیجه این استدلال آن است که در تعارض میان حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه، ترک مجلس گناه ترجیح می‌یابد. صورت استدلال چنین است:

1 . Escalas
2 . Bassuk
3 . Hall

مقدمه اول: حضور در مجلس گناه، بر خلاف دستورات دین است.

مقدمه دوم: عمل کردن بر خلاف دستورات دین اخلاقاً خطاست.

نتیجه: حضور در مجلس گناه اخلاقاً خطاست.

توضیح استدلال

«گناهان همانند مناطق ممنوع هستند که ورود به آن برای افراد حرام است؛ ولی خداوند بزرگ برای صیانت افراد از ارتکاب گناه، حریمی برای آن قائل شده است و آن، همان شرکت در مجالس گناه است. شرکت در این مجالس به منزله شکستن «قرق» و نزدیکی به خود گناه تلقی می‌شود. فردی که وارد مجلس گناه شود در یک قدمی گناه قرار می‌گیرد و به زودی دست خود را به گناه آلوده می‌سازد؛ لذا اسلام می‌گوید: «نه تنها خود را به گناه آلوده مکن؛ بلکه خود را در نزدیکی و آستانه گناه قرار مده»؛ چرا که خواه ناخواه به سمت آن کشیده می‌شود» (ر.ک: سبحانی، ۱۳۹۰: ۲۸۵) این سخن بر اساس حدیثی از پیامبر گرامی اسلام (ص) است که می‌فرماید: «إِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمِّيَّ وَ حِمِّيَ اللَّهِ مَحَارِمُهُ فَمَنْ رَتَعَ حَوْلَ الْحِمِّيِّ أَوْشَكَ أَنْ يَقَعَ فِيهِ؛ برای هر حاکمی قرقگاهی است و قرقگاه خداوند محرمات الهی است؛ هر کس به این قرقگاه نزدیک شود در شرف ورود به آن قرار می‌گیرد». (حرعاملی، ۱۴۰۹ق: ۱۶۷/۲۷)

در قرآن مجید، در آیات متعددی از شرکت در مجالس گناه نهی شده است؛ از جمله: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيَسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا»؛ (نساء/۱۴۰) «و خداوند (این حکم را) در قرآن بر شما نازل کرده که هرگاه بشنوید افرادی آیات خدا را انکار و استهزا می‌کنند، با آنها ننشینید تا به سخن دیگری بپردازند! وگرنه، شما هم مثل آنان خواهید بود. خداوند، منافقان و کافران را همگی در دوزخ جمع می‌کند». در آیه دیگری آمده است: «وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ»؛ (انعام/۶۸) «هرگاه کسانی را دیدی که آیات ما را استهزا می‌کنند، از آنها روی بگردان تا به سخن دیگری بپردازند! و اگر شیطان از یاد تو ببرد، هرگز پس از یاد آمدن با این جمعیت ستمگر منشین».

آیات فوق نشان دهنده آن هستند که حضور در مجالس گناه، حتی اگر فرد شخصاً مرتکب گناه نشود حرام است. در احادیث نیز نهی شدید از حضور در مجالس گناه مشاهده می‌شود؛ برای مثال، در حدیثی از امام سجاد علیه السلام نقل شده است که فرمود: «إِيَّاكُمْ وَ صُحْبَةَ الْعَاصِينَ وَ مَعُونَةَ الظَّالِمِينَ وَ مُجَاوِرَةَ الْفَاسِقِينَ. إِحْذَرُوا فِتْنَتَهُمْ وَ تَبَاعَدُوا مِنْ سَاحَتِهِمْ؛ از همنشینی با گنهکاران و یاری ظالمان و هم‌جواری با بدکاران بپرهیزید. از فتنه آنان برحذر باشید و از اطرافشان دور شوید». (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۱۶/۸) همچنین در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: «لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَجْلِسَ مَجْلِسًا يَعْصَى اللَّهُ فِيهِ وَ لَا يَقْدِرُ عَلَى تَغْيِيرِهِ؛ سزاوار نیست

برای مؤمن در مجلسی بنشینند که در آن معصیت خدا می‌شود و او نمی‌تواند آن وضع را تغییر دهد». (همان: ۳۷۴/۲)

در فتوای فقها نیز اهتمام به پرهیز از حضور در مجالس گناه به خوبی مشهود است. از آنجا که نقل فتوای همه مراجع در این مجال نمی‌گنجد همانند دیدگاه قبل تنها به بررسی نظرات آیت‌الله بهجت (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در این زمینه اکتفا می‌کنیم.

در کتاب استفتائات آیت‌الله بهجت (ره) در بخش «احکام موضوعات متفرقه»، استفتائاتی در مورد مجالس شادی همراه با گناه آمده است. (بهجت، ۱۴۲۸ق: ۵۳۶/۴ و ۵۳۷) از مجموع پاسخ‌ها در این زمینه به دست می‌آید که ماندن در مجلس گناه به هیچ وجه جایز نیست؛ مگر ترک آن خطر جانی، مالی و آبرویی داشته باشد. همچنین اگر فرد با ماندن و امر به معروف بتواند مانع از ارتکاب گناه شود ترک مجلس برایش جایز نیست. در کتاب اجوبه الاستفتائات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز بخشی تحت عنوان «حضور در مجلس معصیت» وجود دارد که به هفت استفتاء در این زمینه پاسخ داده شده است. (خامنه‌ای، ۱۴۲۴ق: ۳۱۹ و ۳۱۸) از مجموع پاسخ‌ها بر می‌آید که شرکت در مجلس گناه اگر مستلزم ارتکاب حرام باشد یا تأیید گناه محسوب شود به هیچ وجه جایز نیست. با توجه به ادله ذکر شده از آیات و روایات و فتوای فقها روشن شد که از دیدگاه دین اسلام حضور در مجلس گناه به طور قطع حرام است. از طرفی، بر اساس اخلاق بندگی سربیزی از دستورات دین کار نادرستی است؛ بنابراین، شرکت در مجلس گناه، اخلاقاً کار نادرستی است. با در نظر گرفتن این استدلال، در تعارض میان حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه وظیفه اخلاقی فرد آن است که مجلس گناه را ترک کند؛ هرچند منجر به قطع روابط خویشاوندی شود.

۲-۲. استدلال دوم: استدلال با رویکرد علمی

تکیه این استدلال بر آن دسته از پژوهش‌های علمی است که نشان می‌دهد افراد از گروه‌های اجتماعی که جایگاه قابل توجهی نزد ایشان دارند تأثیر زیادی می‌پذیرند. حال اگر این گروه‌ها دارای انحرافات فکری، اخلاقی و رفتاری باشند احتمال به انحراف کشیدن فرد افزایش می‌یابد. بنابراین، شرکت در مجالس گناه به ویژه اگر از جانب اقوام برگزار شود به دلیل تأثیر مخربی که دارد باعث ضرر به زندگی فردی و اجتماعی انسان می‌شود. از طرفی، بر اساس اخلاق فردی، اگر انسان کاری کند که به خود ضرر برساند عمل نادرستی انجام داده است. بنابراین، حضور در مجلس گناه که از نظر علمی، ثابت شده به ضرر انسان است اخلاقاً خطا و نادرست است. صورت استدلال چنین است:

مقدمه اول: حضور در مجلس گناه از نظر علمی، به ضرر انسان است.

مقدمه دوم: انجام آنچه به ضرر انسان است اخلاقاً خطاست.

نتیجه: حضور در مجلس گناه اخلاقاً خطاست.

توضیح استدلال

یکی از عوامل محیطی که بر شکل‌گیری رفتار انسان تأثیر زیادی دارد گروه‌های مرجع هستند. «گروه مرجع، به گروه‌ها و مقولاتی اجتماعی اطلاق می‌شود که افراد را در توسعه و رشد ارزش‌ها، نگرش‌ها، رفتارها و تصورات شخصی خود راهنمایی می‌کنند». (عضدانلو، ۱۳۹۵: ۵۲۳، به نقل از مرتون، ۱۹۶۰) با توجه به این تعریف، یک نکته در مورد گروه‌های مرجع بسیار حائز اهمیت است و آن، قدرت تأثیرگذاری بالای آنها در نوع فکر، احساس و عمل افراد است. (ر.ک: کمپر^۱، ۱۹۶۸: ۳۱ - ۴۵؛ تری و هاگ^۲، ۱۹۹۶: ۷۷۶ - ۷۹۳؛ اسکالاس و بتمن^۳، ۲۰۰۳: ۳۳۹ - ۳۴۸) این تأثیرگذاری، چه در جهت مثبت و چه در جهت منفی، به قدری است که می‌تواند رویه و سبک زندگی افراد را تعیین کند.

در میان گروه‌های مرجع که می‌توانند همسالان، همکاران و دوستان باشند، گروه خویشاوندان یکی از مهم‌ترین موارد محسوب می‌شود؛ زیرا در جامعه ایران، معمولاً اقوام و خویشاوندان نزد افراد از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. اغلب افراد تمایل دارند مورد تأیید اقوام خود باشند؛ لذا عقاید، احساسات و رفتارهای خود را همسو با نظر غالب خویشاوندان جهت‌دهی می‌کنند. همان‌طور که اشاره شد این فرایند تنها در جهت مثبت نبوده و تأثیرات نامطلوب نیز به همین شدت اتفاق می‌افتد.

نتایج تحقیقات علمی نیز نشان می‌دهد معاشرت با اقوامی که دارای رفتارهای ناهنجار هستند تأثیر بسزایی در انحراف رفتاری افراد دارد. عدل و همکاران (۱۳۸۳) در بررسی میزان تأثیر معاشرت با گروه هنجارشکن، به مطالعه گروهی از معتادان مذکر زیر ۲۵ سال در شهر تهران پرداختند. از جمله مسائل قابل توجه در این پژوهش آن بود که ۶۰ درصد از گروه مورد مطالعه، دارای اقوام معتاد بودند. نتایج پژوهش تأکید داشت که با توجه به عمق و گستردگی روابط فامیلی در فرهنگ ایرانی، معاشرت مستمر با اقوامی که رفتارهای هنجارشکن دارند درصد بروز رفتار ناهنجار را در افراد افزایش می‌دهد. (ر.ک: عدل و همکاران، ۱۳۸۳: ۴۹۸).

بنا بر آنچه بیان شد، یافته‌های علمی تأیید می‌کنند که معاشرت با اقوام معصیت‌کار، چون احتمال بروز گناه را در فرد بالا می‌برد صحیح نیست. پس، در تعارض میان حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه، به دلیل خطر تأثیرپذیری از گناهکاران، اولویت با ترک مجلس گناه است؛ به ویژه اگر مجلس گناه از جانب اقوام برپا شده باشد.

1 . Kemper
2 . Terry & Hogg
3 . Escalas & Bettman

۳. ارزیابی دیدگاه اول و دوم

همان‌طور که مشاهده می‌شود هر دو دیدگاه از استدلال‌های دینی و علمی برخوردارند و مقدمات و نتایج استدلال‌ها نیز صادق و متقن است. این شرایط، بار دیگر پیچیدگی مسئله مورد بحث، و دشوار بودن تصمیم اخلاقی در تعارض موجود را خاطر نشان می‌سازد؛ زیرا هر دو دیدگاه ادله بسیار قوی و محکمی دارند که می‌توانند با یکدیگر برابری کنند.

با وجود این، در هر دو دیدگاه نکته‌ای هست که باعث می‌شود هیچ‌کدام نتوانند به عنوان راه حل این چالش پذیرفته شوند. آن نکته این است که در برداشت‌های صورت گرفته از استدلال‌ها نگاه جامعی وجود نداشته و بدون در نظر گرفتن ادله رقیب، یک حکم کلی صادر شده است. این مسئله سبب شده به‌رغم صحت استدلال، تعارض همچنان باقی بماند. برای مثال، در دیدگاه ترجیح حفظ صله رحم بر ترک مجلس گناه، نتیجه استدلال‌ها این است که قطع رحم اخلاقاً خطاست. این یک نتیجه درست است؛ اما نباید به صورت مطلق از آن برداشت کرد که صله رحم بر همه چیز ترجیح دارد. همین‌طور در دیدگاه دوم، به صرف دستیابی به این نتیجه که حضور در مجلس گناه اخلاقاً خطاست نمی‌توان برداشت کرد که این حکم اطلاق دارد و هیچ‌گاه استثناء نمی‌پذیرد. درستی استدلال‌های هر دو دیدگاه و در عین حال، کافی نبودن آنها به تنهایی، ما را به دیدگاه سومی رهنمون می‌سازد که با بهره‌گیری از استدلال‌های هر دو طرف، متناسب با وضعیت‌های مفروض، راهکارهای ویژه‌ای برای حل تعارض ارائه می‌دهد.

۴. دیدگاه مختار: تفصیل حکم بر اساس تحلیل وضعیت

تا اینجا به دست آمد که با توجه به رویکرد دین مبنی بر حفظ حرمت‌های الهی و تأکید شدید بر اجتناب از نزدیک شدن به محرمت، به نظر می‌رسد صله رحم به تنهایی مجوزی برای شرکت در مجلس گناه نباشد. با وجود این، سفارش‌های مکرر و سنگین در مورد حفظ روابط خانوادگی باعث می‌شود نتوانیم به راحتی به گزینه قطع روابط بیندیشیم. بنابراین، به نظر می‌رسد بهترین راه برون‌رفت از این چالش، تحلیل دقیق شرایط تعارض و استخراج حالات مفروض در آن است تا بتوان پاسخ مناسب را برای هر حالت ارائه کرد. در این دیدگاه، هیچ یک از دو طرف تعارض، یعنی حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه کنار گذاشته نمی‌شود؛ بلکه متناسب با هر موقعیت باید تصمیم گرفت که کدام ترجیح می‌یابد. بنابراین، تمام استدلال‌هایی که برای دیدگاه‌های اول و دوم بیان شد می‌تواند به عنوان استدلال‌های دیدگاه مختار برای اثبات اهمیت صله رحم و ترک مجلس گناه لحاظ شود.

برای تبیین دقیق دیدگاه مختار لازم است ابتدا به یک نکته مقدماتی در خصوص تراحم میان بایدهای اخلاقی اشاره کنیم. سپس، موقعیت فرد در مجالس گناه را بر اساس چهار مؤلفه اصلی، یعنی به لحاظ آگاهی از وقوع گناه، به لحاظ توانایی برای مقابله با گناه، به لحاظ شرایط محل برگزاری مجلس و به لحاظ نوع گناه بررسی

خواهیم کرد. در نهایت، حالات مفروض از ترکیب این موقعیت‌ها را مطرح و راهکارهای پیشنهادی را ارائه می‌نمائیم.

۴-۱. دستورالعمل کلی در تراحم دو باید اخلاقی

این دستورالعمل برگرفته از علم اصول فقه است. هر چند علم اصول برای استنباط احکام شرعی شهرت یافته، اما حقیقت آن است که این علم به طور کلی قواعد استنباط حکم را در اختیار می‌گذارد؛ اعم از حکم فقهی یا حکم اخلاقی. بنابراین می‌توانیم از برخی قواعد علم اصول برای استنباط احکام اخلاقی بهره بگیریم. از جمله قواعد اصولی که در احکام اخلاقی نیز کاربرد دارد بحث تراحم احکام است. «بر اساس قواعد علم اصول، قاعده کلی هنگام تراحم دو حکم این است که اگر به دلیلی عقلی یا نقلی، بر اهم بودن هر یک از دو طرف نسبت به دیگری علم داشته باشیم باید جانب اهم ترجیح داده شود و به آن عمل گردد. و نیز اگر علم داریم بر اهم بودن هر دو و یا عدم ترجیح یک طرف نسبت به دیگری، اینجا محل تخییر است؛ یعنی مکلف مخیر به انجام هر یک از دو طرف است.

اما در صورتی که بر اهم بودن یک طرف یا بر تساوی هر دو علم نداریم؛ بلکه اهمیت احتمالی و یا تساوی احتمالی وجود دارد مسأله چهار شکل خواهد داشت:

(۱) یک طرف محتمل‌الاهمیه است و حجتی نیز بر آن وجود دارد؛

(۲) یک طرف محتمل‌الاهمیه است و حجتی بر آن وجود ندارد؛

(۳) هر دو طرف محتمل‌الاهمیه هستند و حجتی برای هر کدام وجود دارد؛

(۴) هر دو طرف محتمل‌الاهمیه هستند و حجتی برای هیچ کدام وجود ندارد.

در صورت اول، طرفی که حجت دارد اخذ می‌شود. در صورت سوم و چهارم جای تخییر است. اما در صورت دوم، بنا بر این که چه مبنای اصولی مورد پذیرش باشد ممکن است حکم تخییر باشد یا براءت و تعیین». (ر.ک: واحدی، ۱۳۹۲: ۹۳)

با توجه به آنچه بیان شد زمانی که میان قطع رحم به عنوان یک گناه کبیره با سایر معصیت‌ها اعم از صغیره و کبیره تراحم ایجاد شد می‌توان با رجوع به این دستورالعمل کلی، حکم اخلاقی آن را به دست آورد. بدین منظور باید ابتدا شرایط تراحم تحلیل شود و وضعیت‌های مفروض احصاء گردد تا بتوان برای هر وضعیت، حکم و راهکار مناسب را بیان کرد.

۴-۲. مؤلفه‌های چهارگانه جهت بررسی موقعیت فرد در مجلس گناه

برای احصاء شرایطی که فرد در مواجهه با مجلس گناه با آنها روبرو می‌شود چهار مؤلفه اصلی مورد توجه قرار می‌گیرد. این مؤلفه‌ها عبارتند از: آگاهی از وقوع گناه، توانایی فرد در مقابله با گناه، نوع گناه، ویژگی‌های محیطی

مجلس گناه. چگونگی هر یک از این مؤلفه‌ها در ایجاد شرایط متفاوت برای فردی که به مجلس گناه دعوت شده دخیل است.

الف) به لحاظ آگاهی از وقوع گناه

گاهی فرد پیش از برگزار شدن مجلس می‌داند که در آن مجلس گناه رخ می‌دهد و گاهی تا زمان ورود به مجلس، از وقوع گناه در آن بی‌خبر است.

ب) به لحاظ توانایی برای جلوگیری از گناه

گاهی فردی که به مجلس دعوت شده توانایی جلوگیری از وقوع گناه را دارد؛ مثلاً دارای نفوذ کلام و جایگاه قابل توجه در فامیل است. گاهی هم توانایی جلوگیری از وقوع گناه را ندارد.

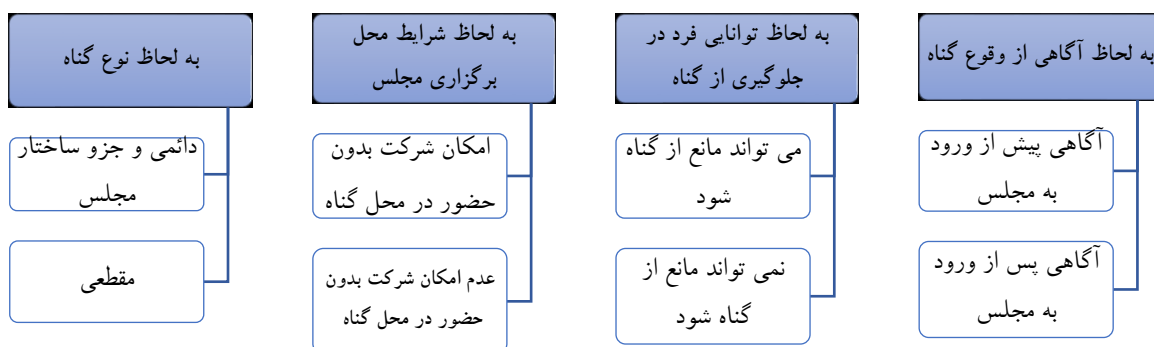
ج) به لحاظ شرایط محل برگزاری مجلس

گاهی محل برگزاری مجلس، به گونه‌ایست که فرد بدون حضور در مکان وقوع گناه می‌تواند از آن دور بماند و ضمن حضور در مهمانی، جزو شرکت‌کنندگان در مجلس گناه و تأییدکنندگان آن مجلس محسوب نشود. برای مثال، تالار یا منزل دارای بخش‌های مختلفی است و فقط در بخشی از آن افراد مشغول گناه هستند. گاهی در محل برگزاری مجلس چنین امکانی وجود ندارد.

د) به لحاظ نوع گناه

گاهی آن گناهی که در مجلس رخ می‌دهد دائمی نبوده و به صورت مقطعی اتفاق می‌افتد؛ برای مثال، پخش موسیقی حرام و رقص در ساعاتی صورت گرفته و در مواقعی مثل صرف شام قطع می‌شود. گاهی نیز گناه مقطعی نبوده و به طور کلی، ساختار مجلس بر پایه حرام است؛ برای مثال، مجلس به صورت مختلط بین زن و مرد برگزار می‌شود یا مشروبات الکلی به عنوان یکی از اقلام پذیرایی در مجلس وجود دارد.

نمودار ۱: مؤلفه‌های چهارگانه بررسی موقعیت فرد در برابر مجلس گناه

۳-۴. ارائه راهکار برای وضعیت‌های مفروض

با ترکیب جهات چهارگانه‌ای که برای بررسی موقعیت فرد در مجلس گناه بیان شد فرض‌های مختلفی به دست می‌آید که هر یک راهکار اخلاقی مستقلی دارد. در ادامه، ضمن بررسی این موقعیت‌ها، راهکارهای پیشنهادی

ارائه خواهد شد. باید توجه داشت همان‌طور که پیشتر نیز اشاره شد رویکرد ما در مواجهه با مسئله حاضر، رویکرد اسلامی است؛ لذا ممکن است در اغلب موارد، احکام اخلاقی همسو با احکام شرعی باشد. بدین ترتیب، فاعل اخلاقی با عمل به حکم شرعی، به حکم اخلاقی نیز عمل کرده است.

وضعیت مفروض اول

اگر پیش از ورود به مجلس می‌داند که گناه رخ می‌دهد و او توانایی جلوگیری از وقوع گناه را دارد، تکلیف اخلاقی آن است که در مجلس شرکت کند و مانع از گناه شود.

وضعیت مفروض دوم

اگر پیش از ورود به مجلس می‌داند که گناه رخ می‌دهد و او توانایی جلوگیری از وقوع گناه را ندارد، در اینجا دو حالت قابل فرض است:

اول) اگر محل برگزاری مجلس به گونه‌ایست که می‌تواند ضمن شرکت در مهمانی، در محل وقوع گناه حضور نیابد و ورودش به مجلس نیز تأیید آن گناه محسوب نشود، شرکت در مجلس اشکال ندارد.

دوم) اگر امکان شرکت در مهمانی بدون حضور در محل وقوع گناه فراهم نیست، در اینجا نیز دو وضعیت قابل فرض است:

الف) گناهی که رخ می‌دهد دائمی بوده و جزو ساختار مجلس است؛ در این صورت حضور در مجلس اخلاقاً جایز نیست.

ب) گناهی که رخ می‌دهد موقتی بوده و مواقعی از مجلس این گناه رخ نمی‌دهد؛ در این صورت باید حضور خود را در مجلس به گونه‌ای تنظیم کند که در مواقع عدم وقوع گناه باشد.

وضعیت مفروض سوم

پیش از ورود به مجلس از وقوع گناه مطلع نبوده و بعد از آن متوجه می‌شود. در این شرایط اگر می‌تواند مانع از وقوع گناه شود باید در مجلس بماند و جلوی ارتکاب گناه را بگیرد.

وضعیت مفروض چهارم

پیش از ورود به مجلس از وقوع گناه مطلع نبوده و بعد از آن متوجه می‌شود. اگر نمی‌تواند مانع از گناه شود دو حالت مفروض است:

اول) اگر مکان برگزاری مجلس به گونه‌ایست که می‌تواند ضمن شرکت در مهمانی، در محل وقوع گناه حضور نیابد و ماندنش در مجلس نیز تأیید آن گناه محسوب نشود، ماندن در مجلس اشکال ندارد.

دوم) اگر شرکت در مهمانی بدون حضور در محل وقوع گناه ممکن نیست در اینجا نیز دو وضعیت قابل فرض است:

الف) گناهی که رخ می‌دهد دائمی بوده و جزو ساختار مجلس است؛ در این صورت حضور در مجلس صحیح نیست و باید مجلس را ترک کند.

ب) گناهی که رخ می‌دهد موقتی بوده و در مواقعی از مجلس این گناه رخ نمی‌دهد در این صورت می‌تواند به بهانه‌ای مجلس را ترک کرده و در مواقع عدم وقوع گناه باز گردد.

جدول ۲: فرض‌های چهارگانه وضعیت فاعل اخلاقی در مواجهه با مجلس گناه و راهکارهای آنها

وضعیت فاعل اخلاقی	به لحاظ آگاهی از وقوع گناه	به لحاظ توانایی فرد در جلوگیری از گناه	به لحاظ شرایط محل برگزاری مجلس	به لحاظ نوع گناه	حکم اخلاقی
فرض اول	آگاهی پیش از ورود به مجلس	می‌تواند مانع از گناه شود	-	-	حضور در مجلس و جلوگیری از گناه
فرض دوم	آگاهی پیش از ورود به مجلس	نمی‌تواند مانع از گناه شود	امکان شرکت بدون حضور در محل گناه	-	حضور در مجلس
فرض سوم	آگاهی پس از ورود به مجلس	می‌تواند مانع از گناه شود	عدم امکان شرکت بدون حضور در محل گناه	دائمی و جزو ساختار مجلس	عدم حضور در مجلس
فرض چهارم	آگاهی پس از ورود به مجلس	نمی‌تواند مانع از گناه شود	امکان شرکت بدون حضور در محل گناه	مقطعی	حضور در مواقع عدم وقوع گناه
فرض پنجم	آگاهی پس از ورود به مجلس	نمی‌تواند مانع از گناه شود	عدم امکان شرکت بدون حضور در محل گناه	دائمی و جزو ساختار مجلس	ترک مجلس
فرض ششم	آگاهی پس از وقوع گناه	می‌تواند مانع از گناه شود	عدم امکان شرکت بدون حضور در محل گناه	مقطعی	ترک مجلس هنگام گناه و بازگشت در مواقع عدم گناه

۴-۴. ملاحظات کلیدی درباره راهکارها

اول) همان‌طور که در استدلال‌های دیدگاه اول مشاهده شد صله رحم از اهمیت بالایی برخوردار است و تا حد امکان باید از قطع روابط خویشاوندی جلوگیری کرد. با توجه به این مسئله، در مواردی که فرض بر توانایی فرد برای جلوگیری از وقوع گناه در مجالس مهمانی اقوام است باید این اقدام بسیار با ملایمت و به گونه‌ای صورت گیرد که زمینه ناراحتی و بی‌احترامی به اقوام و قطع رحم فراهم نشود. در صورتی هم که قطع روابط از سوی اقوام صورت گرفت، فرد باید ارتباط خود را حفظ کند.

دوم) در مواردی که شرکت در مجلس گناه جایز نیست و تکلیف شرعی و اخلاقی، فرد را ملزم به ترک مجلس گناه می‌کند می‌توان از راهکارهایی استفاده کرد که روابط خویشاوندی را خدشه‌دار نسازد. برای مثال، فرد برای صله رحم و احترام به شخص مقابل می‌تواند قبل یا بعد از مجلس به منزل میزبان برود و یا در ابتدای مجلس که هنوز به گناه آلوده نشده، قدری بنشیند و قبل از این که گناه آغاز شود، محل را ترک کند. سوم) نباید تصور شود که صله رحم فقط منحصر به رفت و آمد است و اگر ترک مجلس گناه منجر به قطع رفت و آمد شد قطع رحم رخ داده است. چنان‌که در روایات اشاره شده صله رحم راه‌های مختلفی دارد و حتی با سلام کردن، دادن یک لیوان آب و خودداری از آزار اقوام نیز صله رحم محقق می‌شود. (ر.ک: صدوق، ۱۳۶۲: ۶۱۳/۲؛ کلینی، ۱۴۰۷ق: ۱۵۱/۲؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق: ۹۹/۱۲) با این حساب، در بسیاری موارد، عملاً تعارض بین ترک مجلس گناه و قطع رحم رخ نمی‌دهد؛ زیرا امکان حفظ صله رحم با کم‌ترین شرایط نیز فراهم است.

نتیجه‌گیری

امروزه گسترش گناه در مجالس مهمانی، یک واقعیت تلخ اجتماعی در جوامع مسلمان است. زمانی که این مجالس از جانب اقوام برگزار شود افراد متدین را با یک چالش اخلاقی بزرگ مواجه می‌کند. به دلیل اهمیت روابط خویشاوندی در جامعه ایران، نرفتن یا ترک این مجالس ممکن است منجر به قطع روابط خانوادگی شود. بنابراین، فرد در یک دوراهی بین حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه قرار می‌گیرد. در مواجهه با این چالش، دو دیدگاه وجود دارد؛ اول، ترجیح حفظ صله رحم بر ترک مجلس گناه و دوم، ترجیح ترک مجلس گناه بر حفظ صله رحم. هر یک از دو دیدگاه ادله دینی و علمی محکمی ارائه کرده‌اند که در جای خود صحیح و متقن است و این باعث می‌شود تعارض همچنان باقی بماند. راه حل پیشنهادی برای برون‌رفت از این چالش، تحلیل وضعیت و تفصیل حکم است. به این معنا که ابتدا، حالات محتمل در شرایط تعارض را استخراج کرده و سپس، حکم اخلاقی هر وضعیت، متناسب با شرایط ویژه آن تعیین شود. بنابراین، هیچ یک از دو دیدگاه، یعنی حفظ صله رحم و ترک مجلس گناه به طور کامل کنار گذاشته نمی‌شوند؛ بلکه با توجه به تمام جوانب در هر وضعیت، تصمیم‌گیری لازم صورت می‌گیرد.

همان‌طور که در بررسی دیدگاه‌ها مشاهده شد گاهی ممکن است استدلال‌های اخلاقی در یک دیدگاه، دارای مقدمات متقن و نتایج صحیح باشد؛ اما این برای صدور حکم اخلاقی کافی نیست. در تعارض‌های اخلاقی، در نظر گرفتن همه جوانب مسئله و بررسی حالات محتمل در آنها بسیار حائز اهمیت است. این مسئله بار دیگر به ما یادآور می‌شود که در صدور احکام اخلاقی، خصوصاً در شرایط تعارض میان دو حکم، دقت و تأمل زیادی لازم است و نمی‌توان تنها با تکیه بر استدلال، یک حکم کلی صادر کرد.

نتیجه دیگری که می‌توان به دست آورد آن است که در تعارض‌های اخلاقی، نباید توانایی افراد را در تغییر شرایط موجود نادیده گرفت. به عبارت دیگر، گاهی می‌توان به جای انتخاب یکی از دو طرف تعارض، با ایجاد کمی تغییر، وضعیت تعارض را برطرف کرد. بنابراین، توجه به نقش فاعل اخلاقی در حل تعارض، مؤلفه مهمی است که باید در صدور احکام اخلاقی مورد توجه قرار گیرد.

منابع

- ارگانی حائری، محمود، ۱۳۷۶، *صله ارحام در اسلام*، ج اول، قم، نشر پیام مهدی (عج).
- بهجت، محمد تقی، ۱۴۲۸ق، *استفتائات*، ج اول، قم، دفتر حضرت آیت‌الله بهجت.
- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ق، *تفصیل وسائل الشیعه*، ج اول، قم، آل‌البیت لاحیاء التراث.
- خارستانی، اسماعیل و سیفی، فاطمه، ۱۳۹۳، «نقش صله رحم در تحکیم خانواده و دوری از آسیب‌های اجتماعی بر مبنای سیره و اندیشه‌های اهل بیت علیهم‌السلام»، *پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ش ۱۰۰، ص ۱۷۱ - ۱۵۱، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد.
- خامنه‌ای، سید علی، ۱۴۲۴ق، *اجوبه الاستفتائات*، ج اول، قم، دفتر مقام معظم رهبری.
- خمینی، روح‌الله، بی‌تا، *تحریر الوسیله*، قم، مؤسسه النشر الاسلامی.
- دیماثو، ام. رابین، ۱۳۸۷، *روان‌شناسی سلامت*، ترجمه سید مهدی موسوی اصل و همکاران، ج اول، تهران، سمت.
- سبحانی، جعفر، ۱۳۹۰، *سیمای انسان کامل در قرآن*، ج دوم، قم، مؤسسه امام صادق علیه‌السلام.
- شرف‌الدین، سیدحسین، ۱۳۸۶، *تحلیلی اجتماعی از صله رحم*، ج دوم، قم، بوستان کتاب.
- صابر خراسانی، مرتضی، ۱۳۸۲، *صله رحم یا بیوند خویشاوندی*، ج سوم، قم، در راه حق.
- صافی گلپایگانی، لطف‌الله، ۱۴۱۷ق، *جامع‌الأحكام*، ج چهارم، قم، انتشارات حضرت معصومه سلام‌الله‌علیها.
- صدوق، محمد بن علی، ۱۳۶۲، *الخصال*، ج اول، قم، جامعه مدرسین.
- صفورایی پاریزی، محمدمهدی، ۱۳۸۸، «صله رحم و کارآمدی خانواده»، *مطالعات فقه تربیتی*، ش ۹، صص ۱۵۵ تا ۱۶۶، سال چهارم، جامعه المصطفی (ص)، قم.
- طبرسی، علی بن حسن، ۱۳۸۵ق، *مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار*، ج دوم، نجف، المكتبة الحیدریه.
- عدل، اکبر، صدرالسادات، سیدجلال، بیگلریان، اکبر و جوادی، محمدرضا، ۱۳۸۳، «تأثیر همنشینی و معاشرت با گروه هنجارشکن و گرایش جوانان به اعتیاد»، *رفاه اجتماعی*، ش ۱۵، صص ۵۰۸ تا ۴۸۷، دوره چهارم، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.
- عضدانلو، حمید، ۱۳۹۵، *آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی*، ج پنجم، تهران، نشر نی.

- غباری بناب، باقر، فقیهی، علی تقی و قاسمی پور، یدالله، ۱۳۸۶، «آثار صله رحم از دیدگاه اسلام و روانشناسی و کاربردهای تربیتی آن»، *تربیت اسلامی*، ش ۵، صص ۱۱۴ - ۸۱، سال سوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم.
- فیض کاشانی، ملامحسن، ۱۴۱۷ق، *المحجبه البيضاء*، ج چهارم، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق، *الکافی*، ج چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الأنوار*، ج دوم، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- محمدی اشتهاردی، محمد، ۱۳۷۹، «پرهیز شدید از گواهی دروغ و شرکت در مجلس گناه»، *ماهنامه پاسدار اسلام*، دوره ۱۳۷۹، ش ۲۲۹، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، تهران.
- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۹، *استفتائات جدید*، ج اول، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام.
- موسوی گلپایگانی، سیدمحمدرضا، ۱۴۰۹ق، *مجمع المسائل*، ج دوم، قم، دار القرآن الکریم.
- مهدوی کنی، محمدرضا، ۱۳۷۱، *تقطعه‌های آغاز در اخلاق عملی*، ج اول، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- نراقی، ملامهدی، [بی تا]، *جامع السعادات*، ج چهارم، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- واحدی، سیدمحمدرضا، ۱۳۹۲، *بررسی فقهی صله رحم و قطع آن*، ج اول، تهران، خرسندی.

- Bassuk, Ellen L. Perloff, Jennifer N. Mickelson, Kristin D. (2002), "Role of Kin and Nonkin Support in the Mental Health of Low-Income Women", *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 72, No. 1, pp. 39 – 49.
- Dressler, William W. (1985), "Extended Family Relationships, Social Support, and Mental Health in a Southern Black Community", *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 26, No. 1, pp. 39-48.
- Escalas, Jennifer E. Bettman, James R. (2003), "You Are What They Eat: The Influence of Reference Groups on Consumers' Connections to Brands", *Journal of Consumer Psychology*, Vol. 13, No. 3, pp339-348.
- Hall, J. Camille (2007), "Kinship Ties: Attachment Relationships that Promote Resilience in African American Adult Children of Alcoholics", *Advances in Social Work*, Vol. 8, No. 1, pp4 – 30.
- Jackson, Jack T.C.B (2015); The Institution of the Family, Marriage, Kinship and Descent. In Abasi-Ekong Edet (ed.); Selected Topics in Nigeria Peoples and Culture. Benin City, Dimaf Publishers.
- Kemper, Theodore D. (1968), "Reference Groups, Socialization and Achievement", *American Sociological Review*, Vol. 33, No. 1, pp. 31-45.
- Terry, Deborah j. Hogg, Michael A. (1996), "Group Norms and the Attitude-Behavior Relationship: A Role for Group Identification", *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 22, no. 8, pp 776-793.